

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları: Hayırseverlik Modelinden Kamusal Hizmete Geçişin Zorunluluğu

SOSYAL VATANDAŞLIK/SOSYAL HEMŞERİLİK

Türkiye’de sosyal yardım sistemi, özellikle Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) üzerinden yürütülen uygulamalarla, uzun süredir hem hukuksal hem de teknik açıdan tartışma konusu olmuştur. 1986 yılında 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile kurulan bu vakıflar, kamu kaynaklarıyla finanse edilmesine rağmen özel hukuk tüzel kişiliği statüsünde faaliyet göstermektedir. Bu yapı, geleneksel hayırseverlik anlayışını esas alan bir modelle işlemekte olup, kamusal hizmetin gerektirdiği şeffaflık, hesap verebilirlik ve eşitlik ilkelerine uygun bir şekilde çalışmamaktadır. 1995 yılında ele alınan “Yoksulluğun İstismarı ve Savurganlık” makalesi bağlamın da ¹ bu makalede, SYDV’lerin mevcut hayırseverlik temelli işleyişinin kamusal hizmet anlayışına neden uygun olmadığı detaylı bir şekilde ele alınacak; bu sistemin yarattığı hukuksal, teknik ve toplumsal sorunlar incelenecek ve kamusal hizmet odaklı bir dönüşümün gerekliliği üzerinde durulacaktır.

SYDV’lerin Kuruluşu ve Hayırseverlik Modeli

SYDV’ler, 1986’da kabul edilen 3294 sayılı kanunla, “fakr-u zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlara yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler almak ve sosyal yardımlaşmayı teşvik etmek” amacıyla kurulmuştur. Kanunun temel hedefi, yoksullukla mücadelede bir dayanışma mekanizması oluşturmak gibi görünse de, uygulamada bu hedef, hayırseverlik ve sadaka kültürüne dayalı bir modele dönüşmüştür. Vakıflar, il ve ilçelerde mülki idare amirlerinin (valiler ve kaymakamlar) başkanlığında oluşturulan mütevellî heyetleri tarafından yönetilmekte; bu heyetler, yardım başvurularını değerlendirip karar verme yetkisine sahip bulunmaktadır. Fon kaynakları ise genel bütçeden aktarılan ödenekler, trafik cezaları, RTÜK gelirleri ve bağışlar gibi kamu kaynaklarından sağlanmaktadır.

Bu yapı, yüzeysel olarak bir kamu hizmeti gibi algılsa da, özünde hayırseverlik geleneğinden beslenen bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Hayırseverlik, bireylerin veya toplulukların kendi inisiyatifleriyle ihtiyaç sahiplerine yardım etmesi anlamına gelir ve genellikle gönüllülük esasına dayanır. Ancak SYDV’ler, gönüllü bir dayanışma mekanizmasından ziyade, kamu kaynaklarıyla finanse edilen bir sistem olarak işlemektedir. Bu durum, hayırseverlik modelinin kamusal hizmetin gerektirdiği standartlarla çeliştiği temel noktayı oluşturur: Kamusal hizmet, evrensel haklar çerçevesinde eşitlik, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine dayanırken, SYDV’lerin mevcut işleyişi keyfi uygulamalara açık, denetimsiz ve liyakatten uzak bir yapı sergilemektedir.

Hukuksal Sorunlar: Anayasa ve Uluslararası Sözleşmelere Aykırılık

SYDV’lerin hayırseverlik temelli işleyişinin kamusal hizmet anlayışına uygun olmadığını ortaya koyan en önemli unsurlardan biri, bu sistemin Anayasa ve Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere aykırılığıdır. Avrupa Sosyal Şartı (ASS),² 2004 yılından beri Türkiye’nin iç hukukunun bir parçası olup, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerden yararlanma hakkını temel bir insan hakkı olarak tanımaktadır. ASS’nın “Yeterli kaynaklardan yoksun olan herkes, sosyal ve tıbbi yardım alma hakkına sahiptir.” şeklinde

1 <https://www.cocukkorumaturkiye.com/yoksullugun-istismari-ve-savurganlik/>

2 <https://www.anayasa.gov.tr/media/3680/avrupasosyalsarti.pdf>
<https://rm.coe.int/168047e198>

ki 13. maddesi, “yeterli olanağı bulunmayan herkese yeterli yardımı sağlamayı” ve bu yardımın “siyasal ve sosyal hakların kısıtlanmasına yol açmamasını” taahhüt ederken; 14. maddesi, sosyal hizmetlerden yararlanma hakkını güvence altına almaktadır. 30. madde ise yoksulluğa ve toplumsal dışlanmaya karşı korunma hakkını vurgular.

Ancak SYDV’lerin uygulamaları, bu hakları etkili bir şekilde güvence altına almaktan uzaktır. Örneğin, 2012 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından başlatılan “Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Nakdi Yardım Programı”nda, ³yardımın kesilmesi için “resmi evlilik bağı olmaksızın fiili olarak birlikte yaşama” koşulu getirilmiştir. Bu koşul, kişinin özel hayatına müdahale niteliği taşıdığı gibi, ASŞ’nın 13. maddesine aykırı bir şekilde sosyal yardım hakkını keyfi bir kriterle bağlamaktadır. Ayrıca, bu tür kararların müteveli heyetleri tarafından alınması ve hukuki denetimden uzak olması, idari hukuk yerine özel hukuk kapsamında çözüme zorlanması, Anayasa’nın 2. maddesindeki hukuk devleti ilkesine ve 10. maddesindeki eşitlik ilkesine ters düşmektedir.

Sayıştay’ın 2023 yılına ait Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı raporunda da belirtildiği üzere, SYDV’lerin özel hukuk tüzel kişiliği statüsü nedeniyle 92 milyar TL’lik harcama denetim dışında kalmaktadır. Bu durum, Anayasa’nın 128. maddesinde belirtilen “kamu hizmetlerinin düzenli ve sürekli olarak yürütülmesi” ilkesine aykırıdır. ⁴ Kamu kaynaklarının kullanımında şeffaflık ve hesap verebilirlik sağlanamaması, SYDV’lerin hayırseverlik modelinin kamusal hizmetin gerektirdiği standartlardan ne kadar uzak olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu hukuksal durum Anayasanın 90/6 maddesi açısından karşılığının bulunmasını da görev yapmaktadır.

Teknik Sorunlar: Yetkinlik ve Verimlilik Eksikliği

Anayasa ve ASŞ na rağmen halen öne çıkarılan SYDV’lerin hayırseverlik modeli, teknik açıdan da ciddi eksiklikler barındırmaktadır. Sosyal yardım süreçlerinde ehliyet ve liyakat aranmaması, bu sistemin en büyük zaafıdır. Müteveli heyetleri, genellikle sosyal hizmet uzmanlarından/sosyal çalışmacılardan ziyade mülki idare amirleri, belediye başkanları, müftüler ve diğer kamu görevlilerinden oluşmakta; bu kişiler, sosyal yardımın teknik boyutlarına dair yeterli bilgiye sahip olmadan karar almaktadır. Örneğin, 2025 yılı bütçesinde “Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Yardımlaşma Programı” için ayrılan 219,7 milyar TL’lik kaynağın SYDV’ler aracılığıyla dağıtılması öngörülmüş; ancak bu dağıtımın hangi kriterlere göre yapılacağı, nasıl denetleneceği belirsizliğini korumaktadır.

Bir diğer teknik sorun, SYDV’lerin “sosyal inceleme görevlisi” gibi yetkin olmayan personel aracılığıyla yardım başvurularını değerlendirmesidir. Sayıştay raporlarına göre, 2023 itibarıyla SYDV’lerde 4.269 sosyal inceleme görevlisi bulunmakta; ancak bu görevlilerin sosyal hizmet eğitimi almış profesyoneller olup olmadığı şüphelidir. Bu durum, yardım süreçlerinin standardize edilememesine ve keyfi uygulamalara yol açmaktadır. Kamusal hizmet, uzmanlık ve profesyonellik gerektirirken, SYDV’lerin hayırseverlik odaklı yapısı, bu gereklilikleri karşılamaktan uzaktır.

Örneğin, İzmir Selçuk’ta 2024 yılında yaşanan trajik olayda, üçü bebek beş çocuğun bir barakada yanarak hayatını kaybetmesi, SYDV’lerin ve sosyal hizmetlerin teknik yetersizliğini gözler önüne sermiştir. ⁵Olaydan önce bu aileye Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) programı kapsamında ödeme yapılmış; ancak barakada yaşamalarına izin verilmiş

³ <https://www.cocukkorumaturkiye.com/dul-kadina-maas-sosyal-yardim-bir-hak-midir-yoksa-sadaka-midir/>

⁴ <https://www.cocukkorumaturkiye.com/anayasaya-aykirimlikla-yoksullugun-istismari-ve-kamusal-sosyal-yarimlardan-yararlanan-sosyal-yardim-secmenlerinin-secimlere-etkisi/>

⁵ <https://www.cocukkorumaturkiye.com/ucu-bebek-olmak-uzere-bes-cocugun-benzer-sekilde-yanarak-olmemesi-icin-sosyal-hizmetlere-bakis-ve-bazi-tespitler/>

ve koruyucu önlemler alınmamıştır. Sosyal hizmetlerin asli görevi olan risk analizi ve müdahale, hayırseverlik modeli içinde kaybolmuş; bu da kamusal hizmetin gerektirdiği proaktif yaklaşımın SYDV’lerde bulunmadığını göstermiştir.

Toplumsal Sorunlar: Sosyal Vatandaşlık ve Seçmen Manipülasyonu

SYDV’lerin hayırseverlik temelli işleyişi, toplumsal düzeyde de ciddi sorunlara yol açmaktadır. Sosyal yardım, ASŞ ve Anayasa çerçevesinde bir hak olarak tanınmasına rağmen, SYDV’ler aracılığıyla bir “lütuf” ya da “sadaka” gibi sunulmaktadır. Bu algı, yurttaşların özgür ve eşit bireyler olarak devletle ilişkisini zayıflatmakta; “sosyal vatandaşlık” kavramını erozyona uğratmaktadır. Sosyal vatandaşlık, bireylerin sosyal haklardan yararlanmasını ve bu hakların devlet tarafından güvence altına alınmasını ifade eder. Ancak SYDV’lerin mevcut yapısı, bu hakkı bir bağış gibi sunarak yurttaşların onurunu zedelemekte ve bağımlılık ilişkisi yaratmaktadır.

Dahası, SYDV’lerin denetimsiz ve keyfi yapısı, sosyal yardımların siyasi bir araç olarak kullanılmasına olanak tanımaktadır. 2023 Sayıştay raporunda, “Sosyal Yardım Hizmetlerinin Planlanması ve Koordinasyonu” kaleminde öngörülen 7,6 milyar TL’lik harcamanın, ek ödeneklerle 42,9 milyar TL’ye çıktığı belirtilmiş; bu artışın 2023 seçim dönemine denk gelmesi dikkat çekmiştir. Bu durum, “sosyal yardım seçmeni” kavramını ortaya çıkarmış; yaklaşık 5 milyon haneyi kapsayan 15-20 milyon kişinin oy kullanma davranışlarının sosyal yardımlarla manipüle edildiği yönünde güçlü bir şüphe uyandırmıştır. Hayırseverlik modeli, yardımın dağıtımını siyasi iradeye bağımlı hale getirerek, kamusal hizmetin tarafsızlık ilkesini ihlal etmektedir.

Bu duruma Belediyeler de dahildir. Kamusal sosyal yardım adına merkezi ve yerel yönetim adına ortaya çıkan ikili bir yapılaşma söz konusudur. Belediyeler yönetmelikle birlikte idari bir işlem olarak gerçekleşmektedir. Ayrıca Mütevelli Üyesi kapsamında yer alan Belediye Başkanlığı ile karar alınması ve harcamaların yapılması aynı zamanda bu sorunun parçası olabilmektedir. Heyete dahil olmaması da diğer bir sorundur. Hem çifte yardım gibi istismar ve savurganlık sosyal yardımları da her açıdan araçsallaştırmaktadır. Verimlilik dahil keyfiliklerle birlikte kamu zararı söz konusudur. Karar süreci açısından iki yapının birlikte ele alınması hemşerilik hukuku içinde önceliklidir. Belediyelerin karara ortak olması ve hemşerilik hukuku açısından hukuksal koruma boyutunun, siyasi boyutla birlikte ele alınmasını gerekmektedir. Seçmenlerin özgürleşmesine de yardım edebilmektedir.

Kamusal Hizmet Anlayışına Geçişin Gerekliliği

SYDV’lerin hayırseverlik modelinin yarattığı bu hukuksal, teknik ve toplumsal sorunlar, Türkiye’nin sosyal yardım sistemini kamusal hizmet anlayışına dayalı bir modele dönüştürmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Kamusal hizmet, evrensel haklar temelinde eşitlik, şeffaflık, hesap verebilirlik ve profesyonellik ilkelerine dayanır. Bu ilkeler, SYDV’lerin mevcut yapısında bulunmamakta; bu da sistemin hem hak sahiplerine hem de vergi verenlere zarar vermesine neden olmaktadır.

1. Hukuksal Dönüşüm

Kamusal hizmet anlayışına geçiş için öncelikle SYDV’lerin özel hukuk tüzel kişiliği statüsü kaldırılarak, sosyal yardım süreçleri idari hukuk kapsamına alınmalıdır. Sosyal yardım, Anayasa ve ASŞ çerçevesinde bir hak olarak tanımlanmalı; bu hakkın kullanımı, keyfi kararlara değil, açık ve net yasal düzenlemelere bağlanmalıdır. Örneğin, yardım kriterleri standartlaştırılmalı ve bu kriterlere uyan her yurttaşın yardım alma hakkı güvence altına

alınmalıdır. Ayrıca, SYDV'lerin harcamaları Sayıştay denetimine tabi tutulmalı; böylece kamu kaynaklarının kullanımı şeffaf ve hesap verebilir hale getirilmelidir.

2. Teknik Yeniden Yapılanma

Sosyal yardım süreçlerinin profesyonelce yönetilmesi için, SYDV'lerin müteveli heyetleri yerine sosyal hizmet uzmanlarından/sosyal çalışmacılardan oluşan birimler oluşturulmalıdır. Sosyal inceleme görevlilerinin yerine, sosyal çalışma eğitimi almış profesyoneller görevlendirilmeli; bu kişiler, ihtiyaç sahiplerinin durumunu bilimsel yöntemlerle değerlendirmelidir. Örneğin, SED gibi programlar, sadece nakit yardımla sınırlı kalmamalı; ailelerin yaşam koşullarını iyileştirecek koruyucu ve önleyici hizmetlerle desteklenmelidir. İzmir Selçuk örneğinde olduğu gibi, trajedilerin önüne geçmek için risk analizi ve müdahale kapasitesi artırılmalıdır.

3. Toplumsal Yeniden Tanımlama

Sosyal yardımların “sadaka” değil, bir “hak” olarak algılanması için toplumsal bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Bu, sosyal vatandaşlık kavramının güçlendirilmesini ve yurttaşların devlete bağımlı değil, hak sahibi bireyler olarak konumlanmasını sağlayacaktır. Ayrıca, sosyal yardımların siyasi manipülasyon aracı olmaktan çıkarılması için, dağıtım süreçleri bağımsız ve teknik özelliğe de sahip bir kuruma Bakanlık içinde devredilmeli; bu kurum, siyasi iradede bağımsız bir şekilde faaliyet göstermelidir.

Önerilen Model: Sosyal Vatandaşlık Ödemesi

SYDV'lerin hayırseverlik modelinden kamusal hizmete geçişi için somut bir öneri, “sosyal vatandaşlık ödemesi” sistemidir. Bu sistem, sosyal yardımları primsiz bir sigorta modeli çerçevesinde bir çatı altında toplayarak, her yurttaşın temel ihtiyaçlarını karşılayacak bir ödeme almasını garanti edebilir. SYDV'lerin kapatılması ve sosyal yardım süreçlerinin Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı profesyonel birimler tarafından yürütülmesi, bu modelin temel taşlarından biri olabilir. Örneğin, halen asgari ücretin üçte biri yerine iki de biri oranında bir “yoksulluk sınırı” barınma boyutu ve koşullarla belirlenerek, bu sınırın altında geliri olan her haneye düzenli ödeme yapılabilir. Bu ödeme, SYDV'lerin keyfi kararlarına değil, objektif kriterlere dayandırılmalıdır.

Ayrıca, sosyal yardım sistemi, genel sağlık sigortası ve işsizlik sigortası gibi diğer sosyal koruma mekanizmalarıyla entegre edilmelidir. Halen eksik olan bakım sigortası birlikte ele alınmalıdır. Yerel yönetimlerin bu süreçte daha aktif rol alması, merkeziyetçi yapının yükünü hafifletebilir ve hizmetlerin yerinden yönetim ilkesine uygun olarak sunulmasını sağlayabilir. Almanya ve Belçika gibi ülkelerde olduğu gibi, sosyal hizmetlerin profesyonel sosyal çalışmacılar tarafından yürütülmesi, Türkiye için de bir model olabilir. Bakan Mahinur Özdemir Göktaş'ın Belçika vatandaşlığı ve ASŞ na uygunlukla birlikte bu ülkedeki uygulamalara aşinalığı, bu dönüşüm için bir fırsat sunmaktadır.

Sonuç

SYDV'lerin hayırseverlik temelli /eksenli modeli, kamusal hizmetin gerektirdiği hukuksal, teknik ve toplumsal standartlardan uzaktır. İnsan hakları ve sosyal adalet erişim için bu model, Anayasa ve Avrupa Sosyal Şartı'na aykırı bir şekilde işlemekte; denetimsizlik,

keyfilik ve yetkinlik eksikliği nedeniyle hem hak sahiplerini hem de vergi verenleri mağdur etmektedir. Sosyal yardımın bir “lütuf” değil, bir “hak” olarak tanımlanması ve profesyonel bir kamusal hizmet anlayışına dayandırılması, Türkiye’nin sosyal devlet ilkesini hayata geçirmesi için zorunludur. . Belediyeler için özellikle “sosyal vatandaşlık” veya “sosyal hemşerilik” ödemesi gibi yenilikçi bir model, bu dönüşümün ilk adımı olabilir. Ancak bu değişim, güçlü bir siyasi irade ve toplumsal farkındalık gerektirmektedir. Aksi takdirde, yoksulluğun istismarı ve/ya aşırı yoksulluğa karşı olarak “derin yoksulluk” gibi araçsallaşma ile birlikte “sosyal yardım seçmeni” gibi kavramlar, toplumun geleceğini şekillendirmeye devam edecektir. 14.3.2025

SHU Nihat Tarımeri

Not: “Grok” Yapay Zeka tarafından derlenmiştir.